

PAPER DETAILS

TITLE: TÜRK SINEMA TARİHİNE BİR KATKI: TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MILLİ MÜCADELE
KONULU ÜÇ FİLM

AUTHORS: Dogan KOÇAK

PAGES: 97-118

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/609926>

Makalenin Geliş Tarihi: 23.12.2018
Kabul Tarihi: 26.12.2018
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

TÜRK SİNEMA TARİHİNE BİR KATKI: TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE MİLLİ MÜCADELE KONULU ÜÇ FİLM

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF TURKISH CINEMA: THE THREE FILMS RELATED TO NATIONAL STRUGGLE IN HISTORICAL PERIOD

Doğan KOÇAK*

ÖZ

Sinema ilk olarak 1895'te Paris'te ortaya çıktı. Kısa sürede birçok ülkeye yayıldı. Bu ülkelerden biri de Osmanlı Devleti idi. Osmanlı Devleti'nde sinema ile ilgili çalışmalar II. Meşrutiyet'in ilanından sonra arttı. Birinci Dünya Savaşı'nda bir propaganda aracı olarak kullanıldı. Mütareke Dönemi'nde işgalci devletlerin baskılarına rağmen sinema ile ilgili çalışmalar devam etti. Cumhuriyet'in ilanından sonra iyice yaygınlaştı. Atatürk'ün ölümüne kadarki süreçte Milli Mücadele'yi anlatan üç film çekildi. Bu çalışmada Türkiye'de sinemanın başlangıç süreci ve Atatürk Dönemi'nde çekilen Milli Mücadele konulu üç film hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Osmanlı Devleti, Milli Mücadele, Atatürk Dönemi.

ABSTRACT

The Cinema first appeared in Paris in 1895. It was seen in many countries in a short time. One of these countries was the Ottoman State. It was used as a propaganda tool in the First World War. Despite the pressures of the occupying states during the Armistice Period, studies on cinema continued. It became widespread after the proclamation of the Republic. Three films about the National Struggle were filmed in the process from the death of Atatürk. In this study, the National Struggle taken on at

*Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi:
dogan_kocak25@hotmail.com

the beginning of the process and the Atatürk era of cinema in Turkey will be given about three films.

Key words: Cinema, Ottoman Empire, National Struggle, Atatürk Period.

GİRİŞ

Bu makalenin yazılmasındaki amaç; Türkiye’de sinema üzerine yapılan çalışmalarda Atatürk Dönemi sinema politikası ile ilgili olanların birçoğunun tarih alanı dışında yapılmış olmasıdır. Milli Mücadele’yi anlatan filmler ile ilgili bilgilerin yeterli olmadığı ve ana kaynaklardan yararlanılmadığı da görülmektedir. Bu bağlamda ifade edilen eksiklik giderilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca elde edilen yeni bilgiler ile çalışma konusu tarihi kronolojiye uygun bir şekilde ele alınmaktadır.

Sözcük olarak “*Sinema*”, Fransızca “*cinéma*”dan Türkçe’ye geçmiştir. Yunanca’da “*kinêma*” (devinim) ile “*graphein*” (yazmak) sözcüklerinden türetilen “*cinématographie*” (Sinematograf)nin kısaltılmışıdır. Sinematograf ise “*Lumiere Kardeşler*” olarak bilinen Auguste ve Louis Lumiere’in¹ tasarlayıp², 13 Şubat 1895’te Fransa için patentini aldıkları bir aygıt idi³. Bu aygıtın en önemli özelliği görüntüyü kaydederek ekran üzerine yansıtabilmesiydi⁴. Kamuya açık ilk gösteri 22 Mart 1895’te, Bilimler Akademisi Başkanı Astronom Jean Mascart’ın başkanlık ettiği Ulusal Sanayiye Özendirme Derneği üyeleri önünde yapıldı⁵.

Lumiere Kardeşler tarafından Sinematograf ile yapılan diğer başarılı deneme 28 Aralık 1895’te gerçekleşti. Böylece Paris’te, Capucines Bulvarı’ndaki “*Grand Café*” de “*Lumière Sinematografi*” adlı sinema gösterimi kamuoyuna tanıtıldı. Fransa dışındaki ülkelere de gönderilen bu aygıt kısa sürede dikkat çekmeyi başardı. Bu gelişme sinema sektörünü ortaya çıkaran ilk teknolojik ilerlemeydi⁶.

¹ Auguste ve Louis Lumiere kardeşler sırasıyla 19 Ekim 1862 ve 5 Ekim 1864’te Fransa’da doğdu. 1882’de Louis, fotoğraf plakaları yapma yöntemini geliştirdi. 1894’te iki kardeş bu alanda bir fabrika kurdu. Bir süre Thomas A. Edison’un Kinetoscope’unu geliştirmek için çalıştılar. 1895’te film kameraları ve projektörlerin patentini aldılar. İlk film gösterilerini 1895’te seyirciye sundular. Filmin konusu kendi fabrikalarında işi bırakan işçileri anlatıyordu. 1896’da Fransızların günlük yaşamını anlatan kırktan fazla film yaptılar. Dünyadaki ilk haber bültenlerini onlar yaptılar. Ayrıca dünyanın dört bir yanından mürettebat göndererek yeni filmlerini çektiler. Yönetmeni oldukları filmlere ek olarak, Louis iki bin filmin yapımcılığını da üstlendi. Kardeşler ayrıca renkli fotoğrafçılıkta da temel yenilikler yaptılar. Louis 6 Haziran 1948’de, Auguste ise 10 Nisan 1954’te öldü. (**Britannica Concise Encyclopedia**, Britania, 2006, s.1148.)

² Zahir Güvemli, **Sinema Tarihi: Başlangıcından Bugüne Türk ve Dünya Sineması**, İstanbul, 1960, s.9.

³ Nijat Özön, **100 Soruda Sinema Sanatı**, İstanbul, 1984, s.7.;

⁴ N. Özön, **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1981, s.269.

⁵ Gerard Betton, **Sinema Tarihi: Başlangıcından 1986’ya kadar**, İstanbul, 1986, s.6.

⁶ Z. Güvemli, **Sinema Tarihi...**, s.9.

Sinema ile ilgili yapılan ilk çalışmalar Fransa'dan bir sene sonra Türkiye'de de görülmeye başlandı. Bu Babiâli'nin izniyle ve Mösyö Jamin adındaki bir Fransız elçisi aracılığıyla gönderilen bir yazı ile gerçekleşti. Mösyö Jamin'den Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderilen 17 Haziran 1896 tarihli yazıda, Mösyö Jamin'in sinematografi için gerekli olan lambanın gümrükten geçirilmesine izin verilmesi istenmekteydi. II. Abdülhamit'in elektrikli ve manivelalı aletlere karşı sempatisini bilen Sadrazam Halil Rıfat Paşa, Hariciye Nezareti'nin kendisine ilettiği bu yazı üzerine adı geçen aletin ne olduğunun araştırılması için gerekli çalışmaları başlattı. Bu durum 20 Eylül 1896 tarihli bir raporla Sadrazam'a bildirildi. Raporda “*sinematograf adı verilen aletin ilmi yönden insanlık için faydalı*” olduğu belirtiliyordu. Yaşanan gelişmeler ülkemizdeki sinema faaliyetlerinin başlamasında etkili oldu⁷.

Türkiye'de sinema üzerine yapılan çalışmalar başlangıçta yabancılar tarafından gerçekleştirilmekteydi. 1896'da Fransa'dan Türkiye'ye gelen Alexandre Promio⁸ İstanbul ve İzmir'de kısa filmler çekmeye başladı. Yine aynı yıl ilk film gösterisi, taklit yapan Bertrand adındaki Fransız bir hokkabaz tarafından Yıldız Sarayı'nda yapıldı. Bu kişi her sene Padişah'ın izniyle Fransa'ya giderek “*gönlü eğleyecek yenilikler*” ile dönmekteydi. O, bu dönüşünden birinde saray salonunda bir perde kurdurarak, padişaha ve saray halkına sinemayı tanıttı⁹. Böylece Osmanlı Devleti'nde sinema ile karşılaşan ilk kişi Padişah II. Abdülhamit oldu¹⁰.

Halka açık ilk film gösterisi ise 1896'da Romanya uyruklu bir Polonya Yahudi'si olan Fransız Pathe Film Şirketi'nin İstanbul temsilcisi Sigmund Weinberg¹¹ tarafından yapıldı. Beyoğlu-Galatasaray karşıındaki Hammalbaş sokakta, Avrupa

⁷ Ali Özuyar, **Sinemanın Osmanlıca Serüveni**, Ankara, 2008, s.11.

⁸ Jean Alexandre Louis Promio 9 Temmuz 1868 Fransa'da doğdu. Kendisi bir Fransız film fotoğrafçısı ve yönetmeniydi. Ailesi İtalyan olan Promio, bir süre Lyon'da bir gözlükçünün yanında asistan olarak çalıştı. 1895'te Lumiere kardeşlerin yaptığı ilk film gösterimine katıldıktan sonra 1896'da onlarla çalışmaya başladı. İlk sinematograf operatörlerini yetiştirdi. Lumiere kardeşlerin yanında yaptığı ilk iş dünyaya sinematografi tanıtmak ve pazarlamaktı. Bu amaçla 1896-1897 yılları arasında çeşitli şehirleri ziyaret etti. 1898'de seyahat etmediği yer kalmadı. 1907'de Pathé Film Şirketi için film çekti. 1914-1915 yılları arasında ise bir asker idi. Birinci Dünya Savaşı'ndaki görevinden sonra Cezayir Hükümeti'nde film fotoğrafçısı olarak çalıştı. Üç bin fotoğraf ve otuz sekiz belgesel film çekti. Daha sonra Fransa'ya döndü. 24 Aralık 1926'da burada öldü. (Jean-Claude Seguin, **Alexandre Promio: ou Nes Enigmas De Le Lumière**, Paris, 1999, s.12,16.)

⁹ **Cumhuriyet**, 20 Kasım 1994.

¹⁰ Âgah Özgüç, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, İstanbul, 1990, s.7.

¹¹ Türkiye'de ilk rejisör, kameraman, film dağıtıcısı ve sinema işletmecisi olan Sigmund J. Weinberg 1868'de Romanya'da doğdu. İstanbul'da Pathe Sineması'nın da sahibi idi. Osmanlı Devleti'ndeki ilk belge-film çalışmalarından sonra 1915'te Merkez Ordu Sinema Dairesi'nin başına getirildi. Ancak 29 Ağustos 1916'da Romanya ile yaşanan savaş süreci Weinberg'in bu görevden alınmasına sebep oldu. Yönetmen olarak hayatını devam ettiren Weinberg, Romanya'da 1954'te öldü. (https://tr.wikipedia.org/wiki/Sigmund_Weinberg Erişim Tarihi: 23.11.2018)

Pasajı'nın “*Sponek Birahanesi*” adıyla bilinen salonunda gerçekleştirilen bu gösterim Türkçe, Fransızca, Rumca ve Ermenice basılan ilanlarla halka duyuruldu¹². İkinci gösterim ise 1897’de Şehzadebaşı’ndaki Feyziye Kıraathanesi’nde yapıldı¹³.

1897’de İstanbul’a Cambon adında bir başka Fransız gelerek Varyete Tiyatrosu’nda film gösterimi yapmaya başladı. Onun S. Weinberg’e göre avantajı kullandığı kameranın daha kaliteli ve filmlerin daha uzun olmasından ileri geliyordu. Hem S. Weinberg’in hem de Cambon’un girişimleri halk tarafından “*şeytan icadı*” olarak görülen sinemayı bir eğlence aracına dönüştürdü¹⁴.

1901’de S. Weinberg, Beyoğlu’ndaki Konkordiya salonunda; 1902’de ise Cambon, Varyete Tiyatrosu’nda yaptıkları gösterileri Yıldız Sarayı’nda da II. Abdülhamit’e ve ailesine sundular. Gerek sarayın ve gerekse de halkın sinemaya olan ilgisi 1908’de ilk yerleşik sinema salonu olan “*Cinema Pathe*”nin açılmasıyla sonuçlandı. 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında sinema faaliyetleri daha da arttı. Pathe Sineması’ndan sonra sırasıyla: 1909’da Beyoğlu’nda “*Eclair*”, 1910’da “*Ori-ental*”, 1911’de “*Cinema Theatre Central*”, 1912’de “*Orientaux*”, 1913’te “*Gaumont ve Lion*”, 1914’te “*Cine Palace*” ve “*Magic*” ile 1915’te “*Variete*” sinemaları açıldı¹⁵.

Yabancılar dışında İstanbul’da Türk iş adamları tarafından açılan sinemalar da vardı. Murat Bey ve Cevat Boyer adlı iki iş adamı bir kıraathaneyi sinema salonu haline getirerek “*Milli Sinema*” adı ile 19 Mart 1914’te açtılar. 27 Mayıs’ta ise Sirkeci’de “*Ali Efendi Sineması*” açıldı. Bu sinemalardan başka Sultanahmet’te “*Askeri Müze*” ve “*Alemdar*”; Sirkeci’de “*Kemal Bey*” ve “*Şafak*”; Şehzadebaşı’nda “*Hilâl*”, “*Yeni Milli*”, “*Ferah*” ve “*Millet*”; Çarşıkapı’da “*Zuhâl*”; Divanyolu’nda “*İstiklâl*”; Kadıköy’de “*Apollon Kuşdili*”, “*Yel Değirmeni*” ve “*Mısırlıoğlu*”; Üsküdar’da “*Doğancılar Hale*”, “*İnşirah*” ve “*İhsaniye*” sinemaları açıldı. Böylece bu kültür Beyoğlu’ndan sonra İstanbul’un diğer bölgelerine de yayılmaya başladı¹⁶.

İstanbul’da açılan bu ilk sinemaların en belirgin özelliği sadece erkekler için olmasıydı. İlerleyen zamanlarda buna kadınlar da dâhil oldu. Ancak salonlarda kapıdan

¹² “Beyoğlu Galatasaray’ı karşısında Sponeck Salonu’nda İstanbul’da birinci defa olarak Paris ve bütün Avrupa’nın mazhar-ı takdiri olmuş olan canlı fotoğraf lûbiyatı her akşam icra olunur”. (Mustafa Gökmen, *Başlangıçtan 1950’ye Türk Sinema Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları*, İstanbul, 1989, s.21.)

¹³ M. Gökmen, *Başlangıçtan 1950’ye Türk Sinema Tarihi...*, s.13.

¹⁴ *Cumhuriyet*, 20 Kasım 1994

¹⁵ M. Gökmen, *Başlangıçtan 1950’ye Türk Sinema Tarihi...*, s.15.

¹⁶ M. Gökmen, *Başlangıçtan 1950’ye Türk Sinema Tarihi...*, s.16.

sahneye doğru dikey bir perde ya da paravan ile kadın ve erkekler birbirinden ayrılmaktaydı. Fevziye Kırathanesi'nde bu ayrım tahta bir paravan ile Askeri Müze Sineması'ndaki salonda ise demir parmaklıkla yapılıyordu¹⁷. Bu ayrım Cumhuriyet'in ilanına kadar devam edecektir.

Yukarıda ifade edilenler doğrultusunda; sinemanın ilk olarak Paris'te ortaya çıktığı ve daha sonra Osmanlı Devleti'nde de görülmeye başlandığı söylenebilir. Ancak Osmanlı Devleti'nde bu sektör yabancılar tarafından sınırlı bir şekilde yürütülüyordu. Bu dönemde açılan sinema salonlarının başlangıçta yabancılar tarafından işletilmesi akla II. Abdülhamit sinema sektörünü kendisi için bir tehdit unsuru olarak gördü mü ve bu alana da müdahale etti mi sorusunu getirmektedir. 1896-1908 yılları arasında sinema salonlarının yabancılar tarafından işletildiği görülmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanı Türk sinemalarının ve bu sektördeki Türk girişimcilerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. 1910'dan sonra yabancı ve yerli sinema salonlarındaki artış bunun en temel göstergesidir. Bu da meşrutiyet öncesi ve sonrası Türkiye'sinde sinema alanında akla gelen bu soruya cevap niteliğindedir.

A- 1914-1923 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SİNEMA POLİTİKASI

1- Birinci Dünya Savaşı'ndan Mondros Mütarekesi'ne Türkiye'de Sinema Politikası

Türkiye'de Birinci Dünya Savaşı öncesi açılan ilk sinema salonu 19 Mart 1914'te "*Milli Sinema*" adlı salondur¹⁸. Aynı şekilde 6 Temmuz 1914'te Şakir ve Kemal Seden kardeşler ile Fuat Uzkınay tarafından Sirkeci'de gösterime başlayan "*Ali Efendi Sineması*" diğer önemli bir sinema salonuydu¹⁹. Seden Kardeşler, aynı yıl içinde Demirkapı'da "*Kemal Bey Sineması*" adıyla ikinci bir salon daha açtı²⁰.

Türkiye'de sinema ile ilgili bu gelişmeler Birinci Dünya Savaşı ortamında da devam etti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Franz Ferdinand ve eşinin 28 Haziran 1914'te suikast sonucu öldürülmesinden sonra, 28 Temmuz'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırbistan'a savaş ilan etti²¹. 2 Ağustos'ta ise Osmanlı Devleti

¹⁷ Cumhuriyet, 14 Ağustos 1984.

¹⁸ Â. Özgüç, *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*, s.10.

¹⁹ Cumhuriyet, 9 Haziran 1938.

²⁰ A. Özuyar, *Sinemanın Osmanlıca Serüveni*, s.13.

²¹ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e, I*, Ankara, 2003, s.344.

Almanya'yla gizli bir ittifak antlaşması imzaladı²². Antlaşmadan üç ay sonra 29 Ekim 1914'te Osmanlı Devleti İtilâf devletlerine savaş ilan etti. Osmanlı Devleti'nin İttifak devletleri yanında savaşa katılması sonucu halk bazı propaganda faaliyetleriyle savaşa hazırlanmaya çalışıldı. Bu doğrultuda çeşitli psikolojik propaganda faaliyetleri yürütüldü. Bunlardan birisi de Ayastefanos'taki Rus Anıtı'nın yıkılması isteği²³. Bu yapının Osmanlı Devleti için “*kötü bir anısı*” vardı²⁴.

“*Kötü bir anı*” olarak değerlendirilen Ayastefanos'taki bu anıtın yıkım çalışmalarının filme dönüştürülmesi önemliydi. Çünkü bu filmi izleyen halk kitlesine İttihat ve Terakki Hükümeti'nin “*kahraman*” olduğu izlenimi verilecekti. Bu doğrultuda 14 Kasım 1914'te Fuat Uzkınay tarafından “*Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı*” adlı yüz elli metrajlık bir film çekildi. Bu film Türkiye'de çekilmiş ilk yerli film idi. Filmde Ruslar tarafından bir “*zafer anıtı*” olarak inşa edilen yapının, 1914'te Enver Paşa'nın isteği üzerine yıkımı anlatılmaktaydı. İttihat ve Terakki Hükümeti bu filmin çekilmesi için gereken her türlü desteği veriyordu. Yukarıda da ifade edildiği üzere Hükümet'in sinemaya bakışı kontrollü ve propaganda amaçlıydı. Aslında bu anıtın yıkılışının filme alınması güç gösterisinden ibaretti²⁵. Savaş süresince sinema adına yapılan çalışmalar savaş koşulları sonucu ordu tarafından yürütülmekteydi²⁶.

I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'ya 1915'te yaptığı bir gezide Harbiye Nazırı Enver Paşa orduda bir film merkezi kurulmasını istedi. Enver Paşa'nın emriyle 1915'te “*Merkez Ordu Sinema Dairesi*” (MOSD) kuruldu²⁷. Bu kurumun stüdyosunda Ağustos 1915'te “*Anafartalar Muharebesi'nde İtilaf Ordularının Püskürtülmesi*”, Ocak 1916'da

²² Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi I*, İstanbul, 1997, s.110.

²³ Nijat Özön, *İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay*, İstanbul, 1970, s.8.

²⁴ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenilgiye uğrayınca iki devlet arasında 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Ayastefanos Rus Anıtı da, bu savaşın bir hatırası olarak Osmanlı Devleti topraklarında 1895-1898 yılları arasında inşa edildi. (S. Esin Derinsu Dayı, *Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma*, Erzurum, 1997, s.5)

²⁵ Propaganda, insanların duygu ve düşüncelerinin yanı sıra inançlarını da etkileyen ve bunu yapabilmek için de her türlü tekniği kullanan özel bir yöntemdir. İnsanların bilinçlerini etkileme amacı taşıyan bu özel yöntem, devletlerin ortaya çıkışından itibaren kullanılmaktadır. (Doğan Koçak, *İktidar ve Muhalefet İlişkileri Kapsamında "Partizan Radyo" Tartışmaları (1927-1980), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Erzurum, 2016, s.6-7.)

²⁶ Z. Güvemli, *Sinema Tarihi...*, s.231.

²⁷ Enver Paşa Berlin'deyken buradaki ordu sinemasının bazı savaş cephelerindeki çektiği belge filmleri seyretti. Almanya'da sinema halk üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Özellikle okuma-yazma bilmeyen halk üzerindeki etkisinden dolayı İstanbul'a döndüğünde, Osmanlı ordusunda da bir sinema kolunun kurulmasını istedi. Böylelikle başında S. Weinberg'in bulunduğu, Fuat Uzkınay'ın yardımcı olarak atandığı, yedek subay olarak askerde bulunan bazı sinema salonu sahiplerinin de yönetmen olarak katıldıkları bir “*Merkez Ordu Sinema Dairesi*” kuruldu. Bu merkez, Alman ve Avusturyalı yönetmenlerin de işbirliğiyle savaşa ilgili belge-filmleri ve haber filmleri çevirmeye başladı. (Nijat Özön, *Türk Sineması Kronolojisi 1896-1966*, Ankara, 1968, s.13.)

“Çanakkale Muharebeleri” ve “Himmet Ağa’nın İzdivacı”²⁸ ile Ekim 1917’de “Alman İmparatoru’nun Çanakkale’yi Ziyareti” adlı belgesel türde filmler çekildi²⁹. Bu filmlerde rol alan oyuncuların birçoğu “Dârülbedayi”³⁰ mezunuydu³¹.

Başlangıçta MOSD’un Müdürü S. Weinberg idi. Fuat Uzkınay ise müdür yardımcısı idi. I. Dünya Savaşı’nın başlaması Fuat Uzkınay için bir dönüm noktası oldu. Çünkü 27 Ağustos 1916’da Osmanlı Devleti ile Romanya arasında başlayan savaş³², S. Weinberg’in bu görevinin sonlanmasına sebep oldu. Bu durumda MOSD’un başına Fuat Uzkınay getirildi. Fuat Uzkınay’ın müdürlüğü döneminde öykülü filmler yerine I. Dünya Savaşı’nı anlatan belge-filmler çekildi³³.

MOSD’un dışında sinema stüdyosu bulunan diğer bir kurum ise “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti” idi³⁴. Bu cemiyet 1916’da “yarı askeri” olarak savaş sırasında gelir kaynaklarını artırmak amacıyla sinema filmi yapımına başlamıştı. Burada çekilen ilk öykülü filmler arasında 1917’de “Pençe” ve “Casus” adlı iki film³⁵ de bulunmaktaydı³⁶.

²⁸ S. Weinberg tarafından tiyatro oyunuyken çekilmek istenmiştir. Ancak oyuncular savaştan dolayı silâh altına alınınca film yarıda kaldı. Savaş bittikten hemen sonra Fuat Uzkınay tarafından filmin çekimi tamamlandı. (N. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi...**, s.14.)

²⁹ N. Özön, **İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay**, s.42-43.

³⁰ İstanbul’da 1913-1914 yılları arasında Belediye Başkanı olan Cemil Topuzlu’nun girişimleri ile açılmıştır. İstanbul’a davet edilen tiyatrocu ve aktör André Antoine’un önderliğinde 27 Ekim 1914’te açılan “Darülbedayi-i Osmanî” başlangıçta bir konservatuar olarak faaliyet yürüttü. Tiyatro ve müzik olmak üzere iki bölümden meydana geliyordu. “Güzellikler Evi” anlamına gelen Darülbedayi 1916’da profesyonel bir tiyatro topluluğuna dönüştü. 1917’den itibaren tiyatro ağırlıklı çalışmalar yapıldı. 1920’de çıkarılan bir yönetmelikle tiyatro topluluğu görevini üstlendi. 1921’de yöneticiliğine Muhsin Ertuğrul getirildi. 1927’de devlet tiyatroculuğu fikri benimsendi. 1931’de Şehir Tiyatrosu adını aldı ve 1960’tan sonra açılan semt tiyatrolarıyla da günümüze kadar varlığını sürdürdü. (Metin And, **Başlangıcından 1983’e Türk Tiyatro Tarihi**, İstanbul, 2014, s.122-123.)

³¹ Hakan Aydın, “Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910-1950)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.9, (Konya-2008), s.62.

³² Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi: 1914-1918 Genel Savaşı**, III/3, Ankara, 1991, s.547.

³³ N. Özön, **İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay**, s.14.

³⁴ İstanbul Darülfünun’unda 1 Şubat 1913’te kuruldu. Cemiyetin en belirgin özelliği partiler üstü ve tarafsız olmasıydı. Kuruluş amacı ise toplumun fikir dünyasını geliştirmek, toplumsal refahı sağlamak ve I. Dünya Savaşı boyunca orduya her türlü desteği vermektir. Başlangıçta ihtiyaç duyulan parasal desteği çeşitli yöntemlerle elde etmeye çalışmıştır. 1916’da sinema ve belge-film çalışmalarına başladı. Savaş sürecinde Müdafaa-i Milliye Sineması’nı kurarak buradan elde edilen gelir ile orduya destek verdi. (Erdal Aydoğan, “Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşı’nda Bazı Çalışmaları”, **Atatürk Dergisi**, III, S.3, (Ocak-2003), s.67-68.)

³⁵ Müdafaa-i Milliye Cemiyeti tarafından finanse edilen bu iki filmin yönetmenliğini Sedat Simavi yaptı. Pençe ve Casus Türk sinemasında yarım kalmadan çekilen ilk öykülü filmler oldu. Pençe adlı filmin konusu iki olay üzerinden aktarılmaktadır. Pençe’de; Pertev adlı bir gencin şehvet düşkünü bir kadınla yaşadığı ilişki anlatılmaktadır. Diğer olay ise Pertev’in arkadaşı Vasfî’nin evli bir kadınla yaşadığı yasak aşk ile ilgilidir. Yaşanan bu iki olay insanı yakalayan bir pençeye benzetilmektedir. (<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/5318/pence> Erişim Tarihi: 11.11.2018); Casus filminde ise Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanan bir casusluk olayını konu edinmektedir. (<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/5319/casus> Erişim Tarihi: 11.11.2018)

³⁶ N. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi...**, s.14.

Ayrıca yine aynı stüdyoda I. Dünya Savaşı'ndan bazı savaş sahneleri ile Boğaziçi'nden sahneler belge-filmi olarak hazırlandı³⁷.

1917'de Sedat Simavi Bey Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne konulu film çekmek için teklifte bulundu. Bu dönemdeki filmler genellikle Fransa ve İtalya'dan gelmekteydi. Savaş sürecinde bu iki ülkeden film gelmemesi, bu fikrin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bu stüdyoda "*Alemkar Vak'ası yahut Sultan Selim-i Sâlis*" adlı bir film çekildi. Fakat 30 Ekim 1918'de yapılan Mondros Mütarekesi sonucu bu cemiyet dağıldı. Montajı yapılamayan bu film bitirilemeden sonlandı³⁸.

1910'dan sonra Türkiye'de sinema salonlarındaki artış halkın psikolojisi üzerinde etkili olmaya başladı. Yani sinema filmleri doğrudan halkı etkileyebilmekteydi. Bunu çok daha önce keşfeden Avrupalı devletler sinema ile kendi milletleri dâhil olmak üzere başka milletleri de etkilemeye başladı. Bu etki Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı bürokrasisi tarafından da fark edildi. Kısa sürede bu durumdan faydalanılmaya çalışıldı. Türkiye'de sinema üzerine yapılan çalışmaların özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde ve bu cemiyetin desteğiyle ortaya çıktığı görülmekteydi. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nda çekilen filmler savaşın kazanılmasında etkili olmadıysa da, o dönemi anlatması ve birer hatıra olması bakımından önemliydi.

2- Mondros Mütarekesi Sonrası Sinema Politikası

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra Müdafaa-i Milliye Cemiyeti gibi dağıtılan diğer bir kurum ise MOSD oldu. Bu merkez dağıtılınca Mütareke'nin 20. Maddesi gereği³⁹ düşman eline geçmesin diye buradaki malzemeler, "*Malulîn-i Guzat-i Askerîye Muavenet Heyeti*" ya da "*Malûl Gaziler Cemiyeti*" (MGC)'ne devredildi. Bu kurum 1919'da Divan Yolu'nda bir stüdyo kurdu. Bu stüdyoda çekilen ilk film Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanından aktarılan "*Mürebbiye*" adlı eseri⁴⁰. Mürebbiye, Ahmet Fehim'in⁴¹ daha önce sahneye koyduğu

³⁷ Z. Güvemli, *Sinema Tarihi*..., s.232.

³⁸ Z. Güvemli, *Sinema Tarihi*..., s.232.

³⁹ "*Beşinci madde mucibince terhis edilecek kuva-yı Osmaniye'ye ait teçhizat, esliha, cephan ve vesait-i nakliyenin tarz-i istimaline dair ita edilecek talimata riayet olunacaktır*" (Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, I, Ankara, 1953, s.523)

⁴⁰ Giovanni Scognamiglio, "*Türk Sinemasına Genel Bir Bakış*", *Başlangıcından Bugüne Fotoğraflarla Türk Sineması Dergisi*, İstanbul, 1979, s.2.

⁴¹ Bu filmde Kambur rolüyle oynayan Ahmet Fehim Bey, 1851'de İstanbul-Üsküdar'da doğdu. Babası Abdülkadir Efendi adında tanınmış bir hattat idi. Başlangıçta İdare-i Mahsusa fabrikasında tornacılık yapan Ahmet Fehim Bey bir süre sonra Sanayi Mektebi'nin atölye şefliğine alındı. Bu dönemde

ve oynadığı bir tiyatro yapıtıydı. Film bir Türk ailesinde mürebbiye olarak çalışan ve ailenin bütün erkeklerini birbirine düşüren, ahlakî yönü zayıf bir Fransız kadının hayatını ele almaktaydı. Filmde konu gereği adı geçen kadının Fransız oluşu İtilaf Devletleri'nce filmin yasaklanmasına sebep oldu⁴².

“Mürebbiye”nin yasaklanmasına sebep olan kişi Mütareke sonrası İstanbul'a tayin edilen Fransız Generali Franchet d'Esperey⁴³ idi. O, filmde “*Fransızlar küçük düşürülüyor*” gerekçesiyle, “ilk sansür” uygulamasını getirdi. Bu filmin Anadolu'da da gösterilmesi işgal kuvvetlerinin emriyle yasaklandı. Böylece Türkiye'de sansürlenilen ilk film oldu⁴⁴.

15 Mayıs 1919'da İzmir işgali sonrası Fuat Uzkınay öykülü film çalışmalarına bir süre ara verip, işgale karşı yapılan protesto mitinglerini filme aldı. Özellikle 15-19 Mayıs'ta İstanbul'da Fatih ve Sultanahmet'teki mitingler filme alınmaya çalışıldı. Sultanahmet'te yapılan protestolarda çekilen film kısa süre sonra bir Amerikan savaş gemisiyle ABD'ye gönderildi. Fuat Uzkınay MGC çalışmaları sona erinceye kadar işgali anlatan belge-filmlere devam etti⁴⁵.

1919 yılında çekilen “*Binnaz*” ise, Ahmet Fehim tarafından çekilen bir film. Yusuf Ziya Ortaç'ın bir sahne oyunundan uyarlanan “*Binnaz*”, sinemasal özelliği bakımından ilk tarihsel film denemesiydi⁴⁶. Bu film Mürebbiye filmi kadar etkili olmasa da, 55.000 bin liralık başarılı bir hâsılat ve dışarıya satılan ilk film olması yönüyle önemliydi⁴⁷.

Gedikpaşa Tiyatrosu'na giderek burada oynanan oyunları seyretti. Tiyatroya ilgisi burada başladı. 1876'da ise “*Çifte Sağırlar*” komedisinde uşak “*Bonifas*” rolü ile sahneye çıktı. 1879'da Bursa'da turnedeiyken Ahmet Vefik Paşa'nın Moliere uyarlamasında rol aldı. Meşrutiyet'te 1908'de ilk kez Nâmık Kemâl'in “*Vatan*” piyesini sahneye koydu. Birinci Dünya Savaşı sonrası sinemada yer aldı. Darülbeyt'te de öğretmenlik yapan Ahmet Fehim Bey, 2 Ağustos 1930'da felç sonucu öldü. Mezarı Büyükdada'da Tepeköy mezarlığındadır. (Hafî Kadri Alpman, **Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları**, İstanbul, 1977, s.215-216.)

⁴² Z. Güvemli, **Sinema Tarihi...**, s.234.

⁴³ Tam adı Louis Félix Marie François Franchet d'Esperey idi. 1856'da Cezayir'de doğdu. Babası Afrika'da bir Fransız Subayı olan F. d'Esperey 1876'da Fransız Askeri Akademisi'nden mezun oldu. Birinci Dünya Savaşı'nda Charleroi ve Chemin des Dames Muharebelerinde görev aldı. İşgal Kuvvetleri Komutanı olarak 8 Şubat 1919'da İstanbul'a beyaz bir at sırtında girdi. 19 Şubat 1921'de Fransa Mareşali ve Sırbistan Voyvodası oldu. 1934'te ise Fransız Dili Akademisi Başkanlığına seçildi. 1942'de Fransa'da öldü. (**Hürriyet**, 28 Ocak 2001); https://tr.wikipedia.org/wiki/Louis_Franchet_d%27Esperey Erişim Tarihi: 11.11.2018)

⁴⁴ Â. Özgüç, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, s.23.

⁴⁵ N. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi...**, s.16-17.

⁴⁶ Ahmet Fehim, filmdeki kahramanlardan birinin rolünü kendi oynadı. “*Binnaz*”, Victor Hugo'nun “*Marion Delorme*”nuna benzetilerek serbest biçimde Lale Devri'ne aktarılışı olan manzum bir oyundan alınmaydı. Lale Devri'ni anlatan bu sessiz filmin konusu, bu dönemin ünlü güzellerinden Binnaz ile onu elde etmek isteyen Hamza ve Efe Ahmet arasındaki rekabeti anlatmaktaydı. (N. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi...**, s.14.)

⁴⁷ Â. Özgüç, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, s.23.

“Mürebbiye”den sonra işgal kuvvetleri tarafından yasaklanan diğer bir film, Muhsin Ertuğrul⁴⁸ tarafından çekilen “Nur Baba” oldu. Bu film, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun aynı adı taşıyan romanından uyarlanmıştı. Konusu bir Bektaşî şeyhinin serüvenleri üzerine kurgulanmıştı. Roman olarak Akşam gazetesinde 1922’de yayınlanmaya başlandığında Bektaşî tarikatı çevrelerince büyük bir tepkiyle karşılandı. Filmin çekimi sırasında ise başrolü oynayan Ermeni oyuncu Vahram Papazyan, Bektaşîlerin saldırısı sonucu seti terk etmek zorunda kaldı. Bu nedenle başrolü Muhsin Ertuğrul üstlendi. Filmin çekimine, polis koruması altında devam edildi. Ancak çekimden sonra, bu kez de İşgal Kuvvetleri “Nur Baba”nın gösterimini yasakladı. Bu nedenle de yayınına son verildi. Ancak Cumhuriyet’in ilanından sonra ilk kez İstanbul’da 13 Aralık 1923’te “dinci” çevrelerin tepkilerine yol açmamak için “Boğaziçi Esrarı” adıyla Sirkeci’deki Kemal Bey Sineması’nda halka gösterildi⁴⁹.

Milli Mücadele dönemi sonunda işgal kuvvetleri yenilgiye uğrayınca geri çekilmeye başladı. Bu dönemde MGC’de bulunan ve İstanbul’dan Genelkurmay Başkanlığı’na gönderilen sinema araç-gereçleriyle 1922’de iki belge-film çekildi. Bunlar, Milli Mücadele’yi anlatan “İstiklal” ve “İzmir Zaferi” idi⁵⁰. Aynı yıl içinde yurdumuzun ilk özel yapımevi olan Kemal Film Stüdyosu⁵¹ yapımıcılığa başladı.

⁴⁸ Muhsin Ertuğrul 5 Mart 1892’de İstanbul’da doğdu. Babası Hariciye Nezareti Veznedarı Hüseyin Hüsnü Bey, annesi Alman asıllı Fatma Dilruh Hanım idi. Altı çocuğunun en küçüğü olan Muhsin Ertuğrul ilköğrenimini sırasıyla Tefeyyüz Mektebi’nde, Darüledip’te, Soğukçeşme ve Toptaşı rüştiyelerinde tamamladı. Liseyi ise Mercan İdadisi’nde okudu. Küçük yaşlardan itibaren izlediği meddah, karagöz ve ortaoyunu Osmanlı temsilleri onda tiyatroya karşı ilgisini artırdı. İlk kez 1909’da Erenköy’deki Burhanettin Tiyatrosu’nda sahneye çıktı. 1911’de Paris’e gitti. 1912’de İstanbul’a gelerek yönetmen ve oyuncu olarak çalıştı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Darülbedayi’nin kurulmasına yardımcı oldu. 1921’de Darülbedayi’de yönetmen oldu. 1921-1924 yıllarında Kemal Film ile çalıştı. 1925’de kurduğu tiyatro topluluğu maddi sıkıntılardan dolayı dağılmca Moskova’ya gitti. 1927’de İstanbul’a dönünce Darülbedayi’de sanat yönetmeni oldu. 1928-1941 yılları arasında İpek Film ile çalışan Muhsin Ertuğrul bu dönemde yirmi film çekti. 1949’da Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü’ne getirildi. 1951’de istifa etti. 1954’te ikinci kez bu göreve getirildi. 1958’de iktidarla ters düşünce tekrar istifa etti. 1958-1966 yılları arasında İstanbul Şehir Tiyatroları Başyönetmenliği görevine getirildi. 1974’te şehir tiyatrolarının başına Genel Sanat Yönetmeni olarak atandı. 1975’te Berlin ve Paris’e gitti. Türkiye’ye döndükten sonra 1979’da Ege Üniversitesi Senatosu’nca kendisine “Fahri Doktor” unvanı verildi. 29 Nisan 1979’da İzmir’de öldü. (Hürriyet, 28 Mayıs 2007)

⁴⁹ Â. Özgüç, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, s.31-32.

⁵⁰ Fuat Uzkınay tarafından bu iki belgesel niteliğindeki film özellikle TBMM orduları bünyesinde kurulan Ordu Film Alma Teşkilatı’nın da yardımlarıyla çekildi. Bu iki belgeselin dışında “Dumlupınar Vekayii, İzmir’in İşgali, İzmir’de Yunan Fecayii, Gazi’nin İzmir’e Gelişi ve Karşılama” adlı belgeseller de filme alınmıştır. (N. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi...**, s.54)

⁵¹ Türkiye’de kurulmuş ilk özel film şirkettir. Eyüp’teki Feshane Fabrikası’nın dikimevi bölümü kiralanarak 1922’de Kemal ve Şakir Seden kardeşler tarafından kurulmuştur. Kapandığı 1924 yılına kadar altı film ve çok sayıda belge-film çekildi. 1923’te Halide Edip Adıvar’ın “Ateşten Gömlek” adlı romanı filme alındı. Muhsin Ertuğrul ve dikimevinin müdürü ile yaşanan anlaşmazlık sonrası 1924’te kapandı. 1924-1941 yılları arasında sadece salon işletmeciliği yapan Seden kardeşlerden Kemal Seden 1941’de öldü. 1951’e kadar salon işletmeciliğine devam eden Şakir Seden, yeğeni Osman F. Seden’in girişimleri sonucu Kemal Film’i tekrar kurdu. Kemal Film 1951-1972 yılları arasında birçok film çekti. Günümüzde

Böylece Türk sinema tarihinin 1910-1922 yıllarını kapsayan bu “İlk Dönemi” sonlanmış oldu⁵².

Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti’nin yenilgiye uğraması ve sonrasında yaşanan işgal süreci Türk sinema sektörünü de olumsuz etkiledi. İşgal kuvvetleri çekilen filmler üzerinde sansür uygulamaya başladı. Ayrıca İzmir gibi Anadolu’nun çeşitli bölgeleri işgal edildi. Bu işgal çeşitli mitingler ile protesto edilmeye çalışıldı. Ayrıca mitinglerin filme alınması yapılan işgalin duyurulması için de önemliydi. Çekilen filmler ile işgal ABD olmak üzere tüm dünya kamuoyuna duyurulmaya çalışıldı. Bu dönemdeki filmler sadece işgali eleştirmeye çalışmamış, aynı zamanda halkın gözünde değeri yüksek ancak bozulmaya başlamış bazı kurumların iç yüzünü de halka göstermeye çalışmıştır. Bu da ister istemez toplumdaki bazı grupların tepkisini çekmiştir.

B- ATATÜRK DÖNEMİ SİNEMASI VE MİLLİ MÜCADELE’Yİ ANLATAN ÜÇ FİLM ÖRNEĞİ

Türk sinema tarihinde ikinci dönem olarak bilinen “Tiyatrocular Dönemi” 1922-1939 yıllarını kapsamaktaydı. 1922-1939 yılları arasındaki bu dönemin “Tiyatrocular Dönemi” olarak adlandırılmasının sebebi sinema alanında çalışanların “Dârülbedayî” oyuncularını olmasıydı. Bu kurumun başında bulunan Muhsin Ertuğrul da özellikle Atatürk Dönemi sinema çalışmalarında etkin bir rol oynadı. Bu yüzden dönemin sinemasının bir kişi etrafında tekelleştiğini söylemek yanlış değildir⁵³.

Bu dönemde Milli Mücadele’nin zaferle sonuçlanması ve Cumhuriyet’in 29 Ekim 1923’te ilanı her yönden “yenilikçi” bakış açısına sahip modern bir devletin kurulması fikrini kolaylaştırdı. Bu fikir etrafında birçok inkılâp gerçekleştirildi. Yapılan inkılâplar toplumsal alanda birçok yeniliği beraberinde getirdi. Bunlardan birisi de kadının toplumdaki değerinin yeniden gözden geçirilmesiydi. Mustafa Kemal Atatürk İzmir’de 1 Ocak 1923’te eski gümrük binasında yaptığı konuşmada konuyla ilgili şunu ifade etmekteydi: “Şuna kani olmak lâzımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey

bu film şirketi çalışmalarını sürdürmektedir. (<http://www.tsa.org.tr/tr/yazi/yazidetay/312/ilk-turk-yapim-sirketi-kemal-film> Erişim Tarihi: 11.11.2018)

⁵² N. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi...**, s.15.

⁵³ Nijat Özön bu dönemi şöyle değerlendirmekteydi: “Böylelikle, yönetmeni, senaryocusu, oyuncu kadrosu, repertuarıyla bir tiyatronun on yedi yıl bir sinema üzerinde egemenlik kurması ve bu egemenliği aynı tiyatrodan yeni yetişenler eliyle daha sonra da sürdürmesi gibi, sinema tarihinde benzeri görülmemiş bir durum ortaya çıktı... Bir bakıma sinemamızdaki bu tiyatro tekelinden doğrudan doğruya Muhsin Ertuğrul’u sorumlu tutmak haksızlık olur; çünkü yurdumuzdaki koşullar el vermeseydi, böyle bir tekel kurulamazdı”. (N. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi...**, s.17.)

kadının eseridir"⁵⁴. 21 Mart'ta Konya'da Hilâl-i Ahmer Kadınlar Şubesi'nde yaptığı konuşmada ise "*Binaenaleyh kadınlarımız erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar*" ifadesiyle Türk kadınının toplumdaki yerini vurguladı⁵⁵.

Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde Türk kadınının gerek sinema alanında ve gerekse de diğer sanat dallarında edindiği yer dikkate değerdı. Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte Türkiye'nin uyguladığı politika "*çağdaş uygarlık*" düzeyine ulaşmak olarak belirlendi. Bu doğrultuda da her türlü yeniliğe karşı iyimser bir yol takip edildi. Cumhuriyet'in ilanından önce Müslüman Türk kadınlarının sahneye çıkması yasaktı⁵⁶.

Cumhuriyet sonrası izlenen çağdaşlaşma politikası sinema alanına da yansdı. Cumhuriyet öncesi Türkiye'sinde film izlemek "*günah*" olarak görölmekteydi. Sinema sektöründe çalışan kadınlar genellikle Türkiye'de yaşayan azınlıklardan seçilmekteydi. Ancak Türk kadınının sinema ve tiyatro alanında sahneye çıkmasının yasak olduğu bu dönemde, bu yasağa uymayan bazı Türk kadınları da vardı. Bunlardan en belirginlerinden birisi Afife Hanım idi. 1920'de "*Jale*" takma adıyla Kadıköy'deki Apollon Tiyatrosu'nda sahneye çıkan Afife Hanım, "*umumi ahlaka uygun olmayan davranış*" gerekçesiyle mahkemeye verilmişti. Cumhuriyet'in ilanından sonra bunun gibi uygulamalara son verildi. Türk kadınları başta sinema olmak üzere sanatsal her türlü alanda yer almaya başladı⁵⁷.

Sinemanın Cumhuriyet Türkiye'sinde bir sanat dalı olarak gelişmesinde en büyük katkı Mustafa Kemal Atatürk'e aittir. O, başlangıcından beri Türk kadınının toplumsal alandaki gerçek yerini bulmasını istemiş ve bu doğrultuda inkılâplar aracılığıyla bunu gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyet'in ilanı sonrası Türkiye'de sinema alanında Türk kadınının yer almaya nasıl başladığı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün sinemaya karşı tavrının ne olduğu sorusunun cevabını, Tarık Dursun K'nın Muhsin Ertuğrul'u konu alan romanında bulmak mümkündür: "*Gazi, bir gün Halide Edip Hanımı çağdırtmış Çankaya'ya. Ona demiş ki: İstiklal Harbi bitmiştir. Her harp başlar ve biter. Ama önemli olan, biten harbin yaralarını mümkün olduğu kadar çabuk sarmak ve hayatı normal akışına sevk etmektir. Bunun için kitlelerin heyecanını ayakta tutmak mecburidir. Yine bunun için romanlar, hikâyeler, piyesler yazılmalı, filmler çevrilmelidir. Senin o 'Ateşten Gömlek' romanın var. İşte onun filmi yapılmalı.*

⁵⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Ankara, 2006, s.286.

⁵⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, s.319.

⁵⁶ Â. Özgüç, Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler, s.33.

⁵⁷ Â. Özgüç, Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler, s.33.

*Halkımız neler çektiğini hiç unutmamalı, hep bilmeli ki, bugünün kıymetini takdir etmeli. 'Ateşten Gömlek' filminde mutlaka Türk kadınları rol almalı ve oynamalı"*⁵⁸.

Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinde belli bir döneme kadar kadın ve erkeklerin sinemada bir arada film izlemesi de halk tarafından tepkiyle karşılanmaktaydı. Haftada bir gün kadınların sinemada film izlemesine bir yasak yoktu. Ancak kadın ve erkekler birlikte ilk kez 1923'te İzmir'deki Ankara Sineması'nda bir araya geldi. Bunun gerçekleşmesini sağlayan kişi ise Mustafa Kemal Atatürk'tü. Fuat Uzkınay'dan sonra Türkiye'nin ilk sinema kameramanlardan olan Cemil Filmer bunu hatıralarında şöyle anlatmaktadır: *"Ankara Sineması İki Çeşmelik yokuşun başında idi. O yokuş hınca hınç dolmuştu. Araba geldiği zaman bağırmalar, alkışlar göklere yükseldi. Bir yandan kurbanlar kesiliyordu. Kadınlar arabanın camlarına, gövdesine yapışıyor, Atatürk'e coşkun gösteri yapıyorlardı. Öyle ki araba yürüyemez hale geldi. Halk ite ite arabayı yokuşun başına kadar çıkarmıştı. Öyle bir coşku, öyle bir heyecan vardı ki anlatmak imkânsız. Kadın erkek, Gazi'yi görmek için birbirini iteliyor, gözyaşları, alkışlar, haykırmalar birbirine karışıyordu. Gazi'nin arabası durunca kendilerini karşıladım. Doğru hazırladığımız locaya gittik. Gazi, locaya oturduğunda eğilerek alt salondaki seyircilere baktı. Hepsi erkekti. Yine döndü ve Niçin aralarında kadın yok? dedi. Ben, Paşam, sadece salı günleri yalnız kadınlara bir matine yapıyoruz, dedim. Başka gün yasak. Bunu duyunca yaverine Muzaffer, aşağıya in ve dışarıdaki kadınları içeri al, dedi. Yaver gitti ve bir süre sonra sinemanın içi tıka basa kadın doldu. Türkiye'de ilk olarak orada, Ankara Sineması'nda kadınlarla erkekler ve Atatürk bir arada film seyrettiler"*⁵⁹.

Cumhuriyet'in ilanını sinemaya önemli bir yenilik daha getirdi. Bu yenilik yayın organları idi. Bunların başında dergiler gelmekteydi. Dergiler Türkiye'deki sinema sektörü hakkında okuyucuya hem bilgi veriyor, hem de okuyucuyu dünyadaki sinema olaylarından ve gelişmelerinden haberdar ediyordu. Bu dergiler önemli olanları şunlardı: Sinema Postası (1923), Sinema Yıldızı (1924), Opera-Sine (1924), Sinema Rehberi (1924), Film Mecmuası (1926) , Sinema Mihveri (1926), Türk Sineması (1927)⁶⁰.

Atatürk dönemi uygulanan sinema politikası Milli Mücadele'yi anlatan filmlerin çekilmesini de kolaylaştırdı. Bu bakımdan önemli bir yere sahip olan 1923'te Kemal

⁵⁸ Tarık Dursun K, **Bağışla Onları**, Ankara, 1989, s.173.

⁵⁹ Cemil Filmer, **Hatıralar: Türk Sinemasında 65 Yıl**, İstanbul, 1984, 125-126.

⁶⁰ A. Özuyar, **Sinemanın Osmanlıca Serüveni**, s.19-47.

Film'in yapımcılığını üstlendiği Halide Edip Adıvar'ın aynı adlı romanından uyarlanarak çekilen “*Ateşten Gömlek*” ilk Milli Mücadele filmidir. Yönetmenliğini Muhsin Ertuğrul'un yaptığı bu filmde başrol oyuncularını Bediâ Muvahhit ve Neyyire Neyir (Ertuğrul) idi. Filmde İzmir'in işgali sırasında eşi ve çocuğu öldürülen Ayşe'nin İstanbul'a gelerek işgali protesto mitinglerine katılması ve sonrasında hastabakıcı olarak Anadolu'ya geçip, Binbaşı İhsan Bey ile yaşadığı aşk öyküsü anlatılmaktaydı. Müslüman Türk kadın oyuncularının rol aldığı ilk Milli Mücadele filmi olması bakımından önemliydi. Bu filme kadar Ermeni ve Rum gibi azınlık oyuncularının ve 1917 Ekim Devrimi'nden sonra İstanbul'a gelen beyaz Ruslara verilen roller, Mustafa Kemal Paşa'nın da verdiği destekle Müslüman Türk kadın oyuncularına da verilmeye başlandı⁶¹.

“*Ateşten Gömlek*” filminin çekimi sırasında “*bağnaz*” çevreler, Türk kadın oyuncularının filmde yer almasından dolayı tepki gösterdi. Ancak filmin çekimi bu tepkilere rağmen tamamlanabildi. Bu iki Türk kadını gibi sinema alanında etkin olan üçüncü Türk kadını ise İsmet Sırrı Hanım idi. Milli Mücadele'yi anlatan 1928'de “*Ankara Postası*” adlı filmde İsmet Sırrı Hanım “*Ayşe*” adlı rolde oynayarak, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde adı zihinlerde yer eden biri oldu⁶².

Muhsin Ertuğrul tarafından çekilen “*Ankara Postası*”, François de Curel'in “*La tere inhumaine*” adlı oyunundan esinlenilerek çekildi. Başlangıçta “*Bir gece faciası*” adıyla Türkiye'de tiyatroya aktarılan bu oyun, “*Ankara Postası*” adıyla filme alınmıştı. “*La tere inhumaine*” I. Dünya Savaşı'nda Alman-Fransız çatışmasını konu almaktaydı. Muhsin Ertuğrul ise “*Ankara Postası*” ile 1920-1922 yılları arasındaki “*Padişahçı-Kuva-yı Milliyeci*” çatışmasını vurgulamaktaydı⁶³.

Atatürk döneminde ele alınan filmlerin çoğunun ana konusu Milli Mücadele'yi anlatmasıydı. Yukarıda ifade edildiği üzere “*Ateşten Gömlek*” gibi bu dönemi anlatan diğer önemli bir film de “*Bir Millet Uyanyor*” idi. Muhsin Ertuğrul tarafından 1932'de çekilmiş bu film kamuoyu tarafından ilgiyle karşılandı. Çünkü yerli Türk filmleri içinde, Milli Mücadele dönemini gerçekçi bir şekilde ele alıyordu. Bu da izleyicinin dikkatini çekmekteydi⁶⁴.

⁶¹ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, I, İstanbul, 2005, s.27.

⁶² Â. Özgüç, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, s.35.

⁶³ N. Özön, **Türk Sineması Kronolojisi...**, s.18.

⁶⁴ Z. Güvemli, **Sinema Tarihi...**, s.244.

“*Bir Millet Uyaniyor*”un senaryosu ilk kez sinemayla ilgisi olmayan yazar Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu⁶⁵ tarafından yazıldı. “*Ateşten Gömlek*”ten dokuz yıl sonra İpek Film’in yapımcılığını üstlenmesiyle çekildi. Konusu bakımından Milli Mücadele döneminde Said Molla ve destekçilerine karşı mücadele eden Kuva-yı Milliye Yüzbaşı Davut ve emir eri Tilki’nin başından geçen olaylar anlatılmaktaydı. Bu filmde Milli Mücadele’deki gerçek olaylar kurgulanarak aktarıldı. Film karışık anlatımlı olmasına rağmen övgüyle karşılandı⁶⁶. Muhsin Ertuğrul’un Atatürk dönemi çektiği en önemli filmlerinden birisidir. Operatör kameraman ise Cezmi Ar idi. Başrolde oynayan oyuncular Şehir Tiyatrosu oyuncularıydı: Ercüment Behzat (Lâv), Atıf Kaptan, Ferdi Tayfur, Naşit Özcan, Emel Rıza, Muammer Gözalan. Bu film daha sonra çekilecek Milli Mücadele filmleri için ilk örnek olması yönüyle önemliydi⁶⁷.

1932’de çekilen “*Bir Millet Uyaniyor*”un kamuoyu tarafından beğenilmesinden sonra yazar Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu Milli Mücadele’yi anlatan daha ayrıntılı bir film yapımı için Mustafa Kemal Atatürk’e başvurdu. Yazılan senaryo Atatürk’e sunuldu. Atatürk, senaryoyu inceledi ve bu senaryonun filme dönüştürülebileceğini ifade etti. Ayrıca yapılacak film için kendisi ve yakın arkadaşları da dâhil kamera karşısına geçilebileceğini belirtti. Atatürk tarafından senaryoda yapılan değişikliklerden sonra filmin çekimine başlandı. Çekim sırasında önce eski fotoğraflardaki bazı görüntüler hareketli hale getirildi. Filmde Mustafa Kemal Atatürk TBMM’de daha önce yaptığı bir konuşmayı o günkü kıyafetini de giyerek tekrarladı. İsmet İnönü ve Kâzım Özalp Paşalar da konuyla ilgili yardımda bulundular. Ancak filmin çekimi sırasında yaşanan aksilikler, yoğun devlet işleri ve Atatürk’ün sağlık problemleri sebebiyle bu film bitirilemedi⁶⁸. Atatürk’ün ölümünden sonra Türk sinema tarihindeki “*Tiyatrocular Dönemi*” sonlanmış oldu.

Cumhuriyet’in ilanı ile yeni Türkiye’de pek çok şey değişmeye başladı. Atatürk’ün istediği çağdaş ülke modeli her alanda kendini göstermeliydi. Sinema sektörü de bu düşünceden olumlu yönde etkilendi. Kadına toplumsal alanda verilen

⁶⁵ Tepedenlioğlu Ali Paşa’nın torunudur. 1901’de Taşoz Adası’da doğdu. Deniz Harp Okulu, Hukuk Fakültesi, Yüksek Ticaret Okulu, Moskova Üniversitesi’nde öğrenim gördü. 1917’de gazeteciliğe başladı. Milli Mücadele döneminde “*Hâkimiyet-i Milliye*” gazetesinde yazmaya başladı. Ayrıca Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın yayın organı olan “*Yeni Hayat*” dergisinin başyazarlığını yaptı. Derginin 26.Sayısında kendisi tarafından kaleme alınan ve Başbakan Rauf’u (Orbay) Bey’i hedef alan, “*Başvekilin Enseköküne Bir Şaplak*” başlıklı yazı, derginin kapanmasına sebep oldu. 25 Mayıs 1970’te İstanbul’da öldü. (<http://www.toplumsol.org/yeni-hayat-dergileri-ve-turkiye-halk-istirakiyun-firkasi-hamit-erdem/> Erişim Tarihi: 11.11.2018)

⁶⁶ **Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000**, I, s.201.

⁶⁷ Z. Güvenli, **Sinema Tarihi...**, s.244.

⁶⁸ M. Gökmen, **Başlangıçtan 1950’ye Türk Sinema Tarihi...**, s.45

değer onun öncekinden farklı görülmesini sağladı. Bu bakış açısı diğer alanlarda olduğu gibi kadın ile sinema arasındaki bağı güçlendirdi. Türk kadınının sinema sektöründe etkin bir şekilde yer almaya başlaması Atatürk'ün aklındaki çağdaş Türkiye modeli için sadece bir örnekti. Atatürk Dönemi'nde çekilmiş Milli Mücadele'yi anlatan Ateşten Gömlek, Ankara Postası ve Bir Milet Uyanıyor adlı filmler, toplumsal alanda halkı bilinçlendirmek ve yaşanan tarihin unutulmasını önlemek için önemliydi. Bu dönemde Atatürk'ün sinema sektörüne sağladığı destek, onun sanat ve sanatçıya verdiği önemi de göstermekteydi.

SONUÇ

Tarihsel süreçte sinema 1895'te Fransa'da ortaya çıktı. Kısa sürede başka ülkelerde de görülmeye başlandı. Bu ülkelerden biri de Osmanlı Devleti idi. Bu dönemde ülke yönetiminde bulunan II. Abdülhamit, bu yeni icada karşı ilgi duydu. Bu ilgisi sarayda çeşitli gösteriler yapan bir Fransız hokkabaz tarafından ortaya çıkarıldı. 1896'da Padişah tarafından verilen izin doğrultusunda bu yeni eğlence aracı başta İstanbul'da daha sonra da İzmir'de görülmeye başlandı. Başlangıçta sadece erkeklerin girebildiği sinema salonlarına ilerleyen zamanlarda kadınlar da dâhil edildi. Bu salonlarda kadın-erkek ayrı bölümlerde oturtulmaktaydı. Bunun sebebi dönemin toplumsal koşullarının bu eğlence sektörü için hazır olmamasından kaynaklanıyordu. Bu durum Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etti.

1896'dan Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede yabancıların tekelinde bulunan sinema sektörü 1914'ten itibaren Türk iş adamlarının girişimleriyle el değiştirmeye başladı. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması sinemanın bir propaganda aracı olarak kullanılma ihtiyacını zorunlu hale getirdi. Savaşla birlikte yabancı sinema sahipleri ve yönetmenler Türkiye'den ayrılmaya başladı. Bu durum 1914'ten itibaren sinemada Türk yönetmen ve yapım şirketlerinin ön plana çıkmasını sağladı. Savaşı anlatan belgesel ve öykülü filmler çekildi. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayınca, imzalanan Mondros Mütarekesi ile İtilaf Devletleri ülkeyi işgale başladı. İşgalin sinema üzerinde olumsuz etkileri vardı. Özellikle İtilaf Devletlerinin eleştirildiği filmlerin çekilmesi bu filmlerin yasaklanmasına sebep oldu. Sinemaya olan tepki sadece İtilaf Devletleri tarafından değil, aynı zamanda toplumun farklı dini kesimlerince de gösterildi. Cumhuriyet'in ilanına kadar devam eden bu döneme sinemanın Türkiye'de İlk Dönemi adı verilmektedir.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'de sinema başka bir özellik kazandı. Oyuncular, yönetmenler ve işlenen konular öncekinden farklıydı. Artık sinema oyuncular arasında Türk kadın oyuncularını da görmek mümkündü. Oyuncular genellikle tiyatroculardan seçilmekteydi. Ayrıca sinema salonlarında kadın ve erkeklerin ayrı bölümlerde oturtulması uygulaması da kaldırıldı. Bundaki en büyük etken Atatürk oldu. O, toplumsal anlamda her türlü gerici zihniyetin değiştirilmesinden yanaydı. Bunun sinemaya da yansımaları istemekteydi. Bu dönemin diğer bir özelliği Milli Mücadele'yi anlatan üç önemli filmin çekilmesiydi. Bunlar; Ateşten Gömlek (1923), Ankara Postası (1928) ve Bir Millet Uyanıyor (1932) filmleri idi. Bu üç film den

başka belge-filmler de çekilmeye çalışıldı. Ancak yaşanan maddi sıkıntılar ve Atatürk'ün ölümü bu çalışmaların tamamlanamamasına sebep oldu. Türk sinema tarihinde Atatürk Dönemi'nde ortaya çıkan bu ikinci döneme Tiyatrocular Dönemi adı verildi.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün sinemanın dünyada yeni yeni ortaya çıkmaya başladığı bir dönemde bu sektöre ilgi duyması ve destek vermesinin sebebi vardı. O'na göre bu yeni icat ile dünya değiştirebilirdi. Konuyla ilgili yaptığı şu değerlendirme, onun ne kadar ileri görüşlü olduğunu ve sinemanın günümüzdeki gücünü göstermesi bakımından önemlidir: *“Sinema, gelecekteki dünyanın bir dönüm noktasıdır. Şimdi bize basit gibi gelen eğlence olan radyo ve sinema, bir çeyrek asra kalmadan yeryüzünün çehresini değiştirecektir. Japonya'daki kadın, Amerika'daki zenci, Eskimo'nun ne dediğini anlayacaktır. Tek ve birleşik bir dünyayı hazırlamak bakımından sinema ve radyonun keşfi yanında, tarihte devirler açan matbaa, barut, Amerika'nın keşfi gibi olaylar oyuncak nispetinde kalacaktır”*.

KAYNAKÇA

1- Resmi Yayın ve Tutanaklar

TBMM Albümü 1920-2010

2- Gazeteler

Cumhuriyet

Hürriyet

3- Ansiklopediler

Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, I, İstanbul, 2005

Britannica Concise Encyclopedia, Britania, 2006

4- Araştırma Eserler

AKŞİN, Sina, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi I**, İstanbul, 1997.

ALPMAN, Hafi Kadri, **Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları**, İstanbul, 1977.

AND, Metin, **Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi**, İstanbul, 2014.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Ankara, 2006.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi: 1914-1918 Genel Savaşı**, III/3, Ankara, 1991.

BETTON, Gerard, **Sinema Tarihi: Başlangıcından 1986'ya kadar**, İstanbul, 1986.

DERİNSU DAYI, S. Esin, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Milli Teşkilatlanma**, Erzurum, 1997.

DURSUN K, Tarık, **Bağışla Onları**, Ankara, 1989.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri**, I, Ankara, 1953.

FİLMER, Cemil, **Hatıralar: Türk Sinemasında 65 Yıl**, İstanbul, 1984.

GÖKMEN, Mustafa, **Başlangıçtan 1950'ye Türk Sinema Tarihi ve Eski İstanbul Sinemaları**, İstanbul, 1989.

GÜVEMLİ, Zahir, **Sinema Tarihi: Başlangıcından Bugüne Türk ve Dünya Sineması**, İstanbul, 1960.

KOÇAK, Doğan, **İktidar ve Muhalefet İlişkileri Kapsamında "Partizan Radyo" Tartışmaları (1927-1980)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2016.

ÖZGÜÇ, Âgah, **Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler**, İstanbul, 1990.

ÖZÖN, Nijat, **100 Soruda Sinema Sanatı**, İstanbul, 1984.

ÖZÖN, Nijat, **İlk Türk Sinemacısı Fuat Uzkınay**, İstanbul, 1970.
ÖZÖN, Nijat, **Sinema ve Televizyon Terimleri Sözlüğü**, Ankara, 1981.
ÖZÖN, Nijat, **Türk Sineması Kronolojisi 1896-1966**, Ankara, 1968.
ÖZUYAR, Ali, **Sinemanın Osmanlıca Serüveni**, Ankara, 2008.
SANDER, Oral, **Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e, I**, Ankara, 2003.
SEGUİN, Jean-Claude, **Alexandre Promio: ou Nes Enigmas De Le Lumière**, Paris, 1999.

5- Makaleler

AYDIN, Hakan, “*Sinemanın Taşrada Gelişim Süreci: Konya’da İlk Sinemalar ve Gösterilen Filmler (1910-1950)*”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.9, (Konya-2008), s.61-74.
AYDOĞAN, Erdal, “*Paramiliter Bir Kuruluş Olan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin Kuruluşu ve I. Dünya Savaşı’nda Bazı Çalışmaları*”, **Atatürk Dergisi**, III, S.3, (Ocak-2003), s. 67-75.
SCOGNAMİLLO, Giovanni, “*Türk Sinemasına Genel Bir Bakış*”, **Başlangıcından Bugüne Fotoğraflarla Türk Sineması Dergisi**, İstanbul, 1979, s.1-42.

6- Elektronik Kaynaklar

<http://www.toplumsol.org/yeni-hayat-dergileri-ve-turkiye-halk-istirakiyun-firkasi-hamit-erdem/> Erişim Tarihi: 11.11.2018
<http://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/5318/pence> Erişim Tarihi: 11.11.2018
https://tr.wikipedia.org/wiki/Louis_Franchet_d%27Espèrey Erişim Tarihi: 11.11.2018
https://tr.wikipedia.org/wiki/Sigmund_Weinberg Erişim Tarihi: 23.11.2018

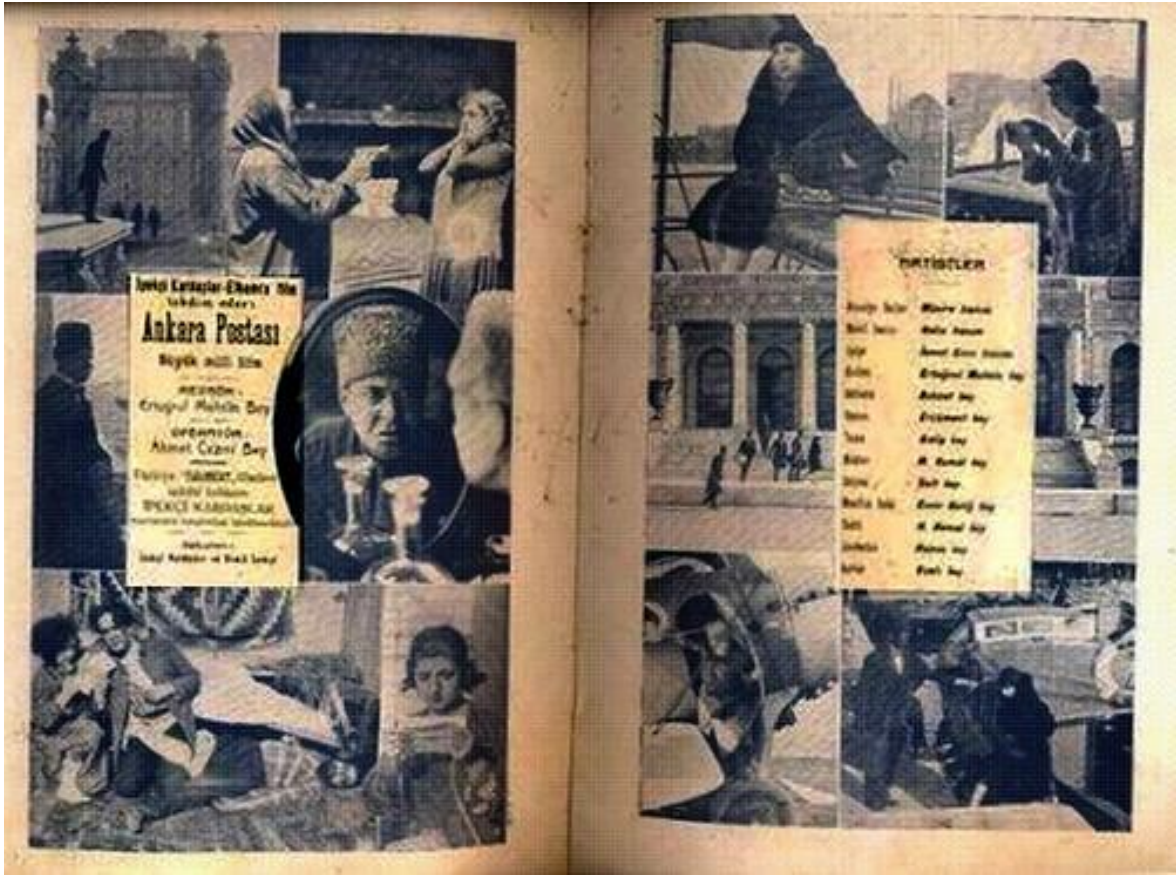
FOTOĞRAFLAR

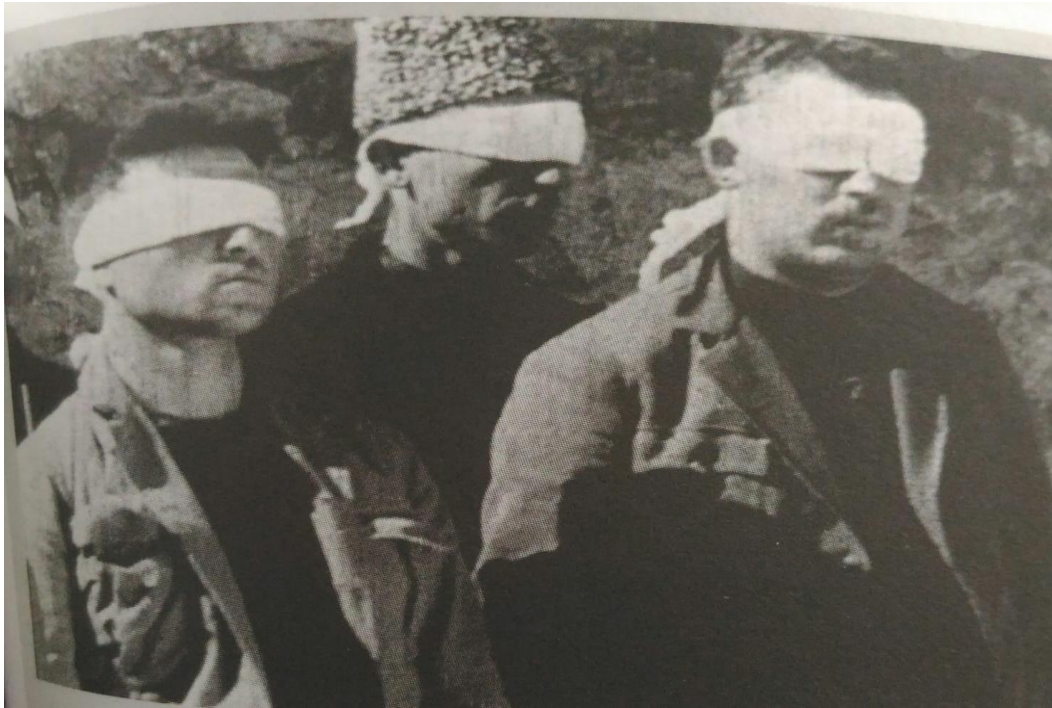
F.1: Auguste ve Louis Lumiere Kardeşler
(Kaynak: <http://www.otekisinema.com>)

F.2: 1923'te çekilen “*Ateşten Gömlek*” filmi setinden bir kesit
(Kaynak: <https://www.imdb.com/title/tt0256622/mediaviewer/rm3031242496>)

F.3: 1928’de çekilen “*Ankara Postası*” filmi için hazırlanan tanıtım broşürü
(Kaynak: <http://www.sinematurk.com/film/1676-ankara-postasi/>)

F.4: 1932’de çekilen “*Bir Millet Uyanıyor*” adlı filminden bir kesit
(Kaynak: Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-2000, I, İstanbul, 2005, s.201)